

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 340.15

ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ДО ТЕОРІЇ ПИТАННЯ

Клімова Г. П.,

*д-р філ. наук, професор Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», завідувач наукової
лабораторії НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

У статті досліджується еволюція поняття правосвідомості, аналізується інтерпретація правової свідомості у філософсько-правових дослідженнях, розкривається структура цього соціального феномену.

Ключові слова: *свідомість, правова свідомість, структура правосвідомості, правосвідомість як система.*

Формування правової, соціальної держави та громадянського суспільства в Україні потребує підвищення правової культури українських громадян, одним із основних елементів якої є правосвідомість.

Правова свідомість відображає правову дійсність. У цьому зв'язку через аналіз правосвідомості, її розвитку та специфіки стає можливим пізнання того, яким чином право функціонує в суспільстві, яким чином і суспільство в цілому, і окремі громадяни сприймають право, ставляться до нього, визнають або не визнають закріплені в ньому цінності, норми, принципи, ідеї тощо. Зважаючи на це, розгляд різних проблем правосвідомості, багато з яких дотепер є дискусійними, має найважливіше значення в системі філософсько-правових знань.

Дане дослідження ґрунтується на аналізі праць відомих українських науковців (М. О. Бура, В. В. Головченко, В. Д. Бабкін, С. В. Бобровник, Г. І. Балюк, В. В. Копейчиков, В. О. Котюк, А. Ф. Крижановський, Є. В. Назаренко, В. В. Оксамитний, М. П. Орзіх, В. М. Селіванов, В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік, В. Я. Тацій та інші), а також російських учених (С. С. Алексєєв, Д. А. Керімов, Є. М. Лукашова, М. І. Матузов, В. М. Кудрявцев, М. І. Козюбра, І. С. Самощенко, В. М. Сальников та інші), в яких розкриваються філософські та юридичні аспекти правової свідомості.

Метою цієї публікації є аналіз інтерпретації правосвідомості в філософсько-правових дослідженнях, а також наукове обґрунтування її структури.

Розкриття змісту поняття «правосвідомість» припускає пояснення поняття «свідомість». Із філософської точки зору свідомість – це відчуття кожною людиною свого існування і своїх дій [6, с. 412]. Це найвища притаманна людям якість, яка полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, регулюванні й самоконтролі поведінки, яка має зовнішні форми відображення творчого характеру та пов'язана з мовою. До основних взаємопов'язаних елементів свідомості належать: усвідомлення явищ, абстрактне мислення, самосвідомість, емоції, воля, інтуїція [10, с. 120].

При цьому свідомість має матеріальний складник, який визначається тим, що процес мислення супроводжується біохімічними, фізіологічними та іншими змінами в мозку, а та-

кож ідеальний складник, який передбачає, зокрема, образне відображення і характеризується тим, що суб'єктивні образи речей не мають матеріальних властивостей цих речей. Отже, процес мислення характеризується як створенням у свідомості ідеальних образів, так і перетворенням ідей у реальні речі. При цьому зовнішньою формою відображення свідомості є мова, практичні дії та їх наслідки.

Свідомість має різні форми, серед яких однією з найважливіших є правосвідомість [19, с. 56; 8, с. 116–119].

У дореволюційній філософсько-правовій літературі, яка представлена працями Б. Кистяківського, М. Ковалевського, Н. Коркунова, С. Муромцева, Б. Чичеріна, Г. Шершеневича та ін., правосвідомість розглядалася як усвідомлена мотивація учасником правовідносин своєї правомірної поведінки. Ці дослідники обмежують правосвідомість відчуттями й інтуїцією, у підсумку – вона має в основному психологічне значення.

Спроба розроблення концепції правосвідомості була здійснена П. І. Новгородцевим. У праці «Введение в философию права. Кризис современного правосознания» автор говорить про кризу правосвідомості як наслідок кризи індивідуалізму й західноєвропейських теорій правової держави, що склалися в XVIII–XIX ст. І хоча П. І. Новгородцев не дає концептуального визначення правосвідомості, в його праці міститься розуміння цієї категорії як філософсько-правової реальності [17, с. 328–340].

Значний внесок у розвиток теорії правосвідомості зробив І. О. Льїн, у розумінні якого передумова нормального, здорового права закладена в самій людині, в її правосвідомості. За І. О. Льїним, існує три правила правосвідомості, які передбачають: 1) дотримувати добровільно чинні закони і боротися лояльно за нові, кращі; 2) звільнити себе внутрішньо за допомогою добровільного самозобов'язання і шукати свободи тільки через закон і під законом; 3) навчатися мистецтву виймати із закону його правильну і справедливую сутність за допомогою правової совісті, творчого прочитання закону. З кожного закону треба навчатися брати те, що в ньому є правильним і справедливим, щоб дух закону володів буквою, а не навпаки.

Хоча І. О. Льїн не дає єдиного універсального визначення правосвідомості, але зазначає, що правосвідомість – це воля до права, воля до мети права і здатність «самозаконно» мотивувати свої вчинки усвідомленням цієї мети. Він уважав, що безспірне коріння правосвідомості криється в повазі людини до самої себе, відчутті власної духовної гідності (закон духовної гідності), здатності до самоконтролю і самоуправління при самостійному встановленні меж допустимої поведінки (закон автономії) і взаємній повазі і довірі сторін, що є підставою для приватних і публічних правовідносин (закон взаємного визнання). Для І. О. Льїна правосвідомість – це сукупність переконань щодо права, держави, всієї організації суспільного життя, це головне джерело природного права, а також універсальний зв'язок між правом і мораллю, між природним і позитивним правом. Духовно здорова й правильна правосвідомість – ось те, головне, чого потребує держава і право для свого процвітання [9, с. 22–23, 32–40; 18, с. 93].

Проблема правосвідомості на початку XX ст. широко висвітлювалася в працях М. В. Криленко, Д. І. Курського, Б. Б. Пашуканіса, Г. М. Португалова, М. Є. Рейснера, П. І. Стучки та ін. Характерною особливістю праць цих авторів є те, що в них правосвідомість виступає як класове явище, що зумовлене суспільним буттям, матеріальними умовами соціального життя. Відповідно до П. І. Стучки, погляди якого на правосвідомість є найбільш показовими для того часу, правосвідомість – це наявна у свідомості абстрактна форма права або правових відносин. Він зауважує, що «є потрійного роду форми правовідносин: одна конкретна – угода живих людей і дві абстрактні – в законі і в уявленні людей» [22, с. 445].

У період із середини 30–х рр. до середини 50–х рр. XX ст. у філософсько-правовій літературі втрачається інтерес до проблем правосвідомості, хоча декілька праць усе ж таки публікується. У цей період питаннями правосвідомості в цілому, а також з'ясуванням його ролі в кримінальному та кримінально-процесуальному праві займається А. Я. Вишинський. Для

нього правосвідомість – це «загальна система правових, філософських і політичних поглядів», «світосприйняття в галузі питань, що регулюються правом», «уявлення про належне, необхідне, обов'язкове, законне», «правові погляди, ідеї, принципи» [3, с. 177–183].

Окрім цього, з'являються праці М. С. Строговича, О. І. Денісова та ін., у яких правосвідомість розглядається не як усвідомлення суспільного буття, а як певні погляди людей на право, ставлення їх до чинного права. У цьому зв'язку М. С. Строгович визначає, що «правосвідомість – це сукупність поглядів, переконань та ідей, які розповсюджені в класовому суспільстві і відображають ставлення в суспільстві класів (як панівних, так і підлеглих) до чинного в суспільстві права» При цьому автор підкреслює, що в основі правосвідомості знаходиться розумова діяльність, а не світ емоцій [21, с. 68].

У той же час питання про роль права і правосвідомості у вихованні моральності розробляється М. П. Каревою, яка одна з перших поставила питання про регульовальний вплив правосвідомості на поведінку людей [11, с. 47–53].

Із середини 50-х рр. ХХ ст. у філософській і юридичній літературі чітко визначаються дві позиції на природу правосвідомості. Представники першої з них по суті відстоюють колишні уявлення про правосвідомість. Їх концепція в основному зводиться до того, що правосвідомість – «класова категорія», що відображає певні економічні відносини (А. М. Іліади, О. С. Іоффе, М. Д. Шаргородський, В. П. Морозов, В. Б. Нікітін, І. М. Сабо та ін.). Наприклад, В. Б. Нікітін пише, що «економічний лад відображається в свідомості людей лише після того, як він опосередкований правом» [16, с. 133].

Інша точка зору пов'язана з розумінням правосвідомості як ставлення людей до права, правових вимог, законних і незаконних явищ правової дійсності (Є. В. Назаренко, Б. М. Лазарев, В. М. Савицький, К. Т. Бельський, Л. С. Явич та ін.). Так, Л. С. Явич під правосвідомістю розуміє «систему уявлень, оцінок, переконань, настроїв, відчуттів, що розкривають ставлення особи до чинного права» [27, с. 72].

Г. А. Злобін, М. П. Фарбер, В. О. Чефранов, Є. В. Шейндлін та інші в поняття «правосвідомість» почали вводити новий елемент – правову психологію (відчуття, емоції, настрої тощо). Наприклад, на думку Г. А. Злобіна, правосвідомість «являє собою сукупність ідей, понять і уявлень про право і законність, а також емоцій і уподобань людей, пов'язаних із правовими явищами» [7, с. 4]. Він відзначає те, що «психологічний бік правосвідомості складають розповсюджені звички і відчуття, що відображають ставлення людей до різних правових явищ: відчуття справедливості, звичка до рівноправ'я та свободи, відраза до сваволі, беззаконня і злочинів, намагання повернути право, що порушується» [7, с.5–6].

У наукових публікаціях кінця ХХ – початку ХХІ ст. теж можна побачити широку палітру поглядів на сутність правової свідомості. Так, О.М. Купріянов вважає, що «правова свідомість – сукупність поглядів суб'єкта на чинне право» [14, с. 59]. Отже, наведений вислів є занадто розпливчастим, бо визначає правову свідомість через категорію права і, отже, через різне тлумачення правосвідомості. Зрештою, у разі подібного підходу поняття «правова свідомість» зводиться до поняття «праворозуміння», тимчасом як вони не є рівнозначними.

В. А. Суслов трактує правову свідомість як «різноплановий сплав ідеології та психології, що містить у собі сукупність ідей та знань про право і правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, які виникають у зв'язку з правовою поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів та ін., включаючи до її структури знання про право, оцінку чинного права та правовідносин, які виникають у різних його галузях» [23, с. 87]. Об'єктом відображення автор називає правове життя, чинні правові відносини й установки, тому його визначення правосвідомості є конкретнішим за визначення О. М. Купріянова, який указує тільки на ставлення до права. Аналогічного погляду дотримується і Н. Л. Гранат, яка визначає правову свідомість як «сферу свідомості, що відображає правову дійсність у вигляді юридичних знань та оцінних ставлень до права і практики його реалізації, правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людини в юридично значимих ситуаціях» [4, с. 2]. Використання поняття «правова дійсність», на наш погляд, є конкретнішим,

але уявлення про правосвідомість, яке відображає тільки наявну правову даність (дійсне) зменшує значимість розглядуваної категорії.

Р. С. Байніязов включає до сфери правової свідомості логічні судження, умовиводи, юридичне чуття правомірного і неправомірного, інтуїцію, емоції та ірраціональне, що віддзеркалює як практично наявний, так і належний зміст правових норм [1, с. 173], визначаючи об'єктом відображення передусім правові норми. Це вказує на зумовленість трактування категорії правової свідомості праворозумінням.

Найбільш відрізняється від розглянутих вище поглядів на досліджувану категорію позиція Е. Ю. Соловйова, який пише, що правова свідомість – це орієнтація на ідеал правової держави, яка має етично безумовний характер і вже на цей момент визначає практичну поведінку людини як громадянина. З наведеного твердження випливає, що правову свідомість мають лише ті люди, котрі ставляться позитивно до права та правової держави.

Отже, найбільш поширеним у сучасній філософсько-правовій літературі є визначення правосвідомості як сфери суспільної свідомості, що відображає правову дійсність у формі правових знань і оціночного ставлення до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людей у сфері права [12, с. 12–14; 13, с. 35; 15, с. 8]. У межах цього підходу найбільш повне й точне визначення, що відображає сучасні умови функціонування правової свідомості, подає Н. М. Юрашевич. На його думку, «правова свідомість – система відчуттів, звичок, уявлень, оцінок, поглядів, теорій, ідей суб'єктів права (носіїв правосвідомості), які відображають правову дійсність і оціночне ставлення до неї (до соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій суспільства, до минулого, сучасного або очікуваного права) і виконують завдяки цьому роль своєрідного регулятора (само регулятора) їх поведінки в юридично важливих ситуаціях» [26, с. 181].

Зміст правосвідомості визначається умовами формування мислення про соціальну реальність як правову, сприйняттям феномену права в суспільстві як такого. На цей процес значною мірою впливають правові ідеї, які включають усвідомлення права, відчуття права, правовий ідеал і правову реальність. Суттєвий вплив на зміст правосвідомості спричиняє система правових понять, вироблена даним суспільством. До них можна віднести поняття, які характеризують структурні властивості права (право, обов'язок, правова норма, правова вимога, правовий статус тощо), функціональні властивості права, правова оцінка, правове регулювання, правотворчість, правове виховання тощо), а також поняття, що відображають ціннісні властивості права (свобода, справедливість, рівність, суспільне благо, законність, відповідальність тощо).

Правова свідомість є складним системним утворенням, що містить у собі різні елементи, які утворюють її структуру, розгляд якої є важливим у зв'язку з тими змінами, які спіткали сучасну правову дійсність. Злам усталених стереотипів у філософсько-правовій науці, докорінне реформування законодавчої бази стали факторами, які змінили саме уявлення про елементи правосвідомості. Кількість елементів правової свідомості, їх взаємозв'язок трактується різними авторами неоднозначно. Це питання є дискусійним донині.

Так, деякі автори як елементи правової свідомості виділяють правову ідеологію («систематизоване наукове вираження правових поглядів, принципів, вимог суспільства, класів, різних соціальних груп і прошарків населення») та правову психологію («сукупність правових почуттів, ціннісних відношень, настроїв, побажань і переживань, характерних для всього суспільства в цілому або конкретній соціальній групі») [5, с. 56–57].

Інші дослідники уявляють правову свідомість у вигляді складнішої системи, яка містить у собі раціональний, емоційний, інформаційний, оцінний та вольовий елементи [24, с. 326].

В. А. Сулов виокремлює не елементи, а (1) сфери правової свідомості, що відповідають різним галузям права, наприклад, кримінально-процесуальну правову свідомість, адміністративно-правову свідомість та ін.; (2) цінність відносин, які включають у себе ставлення до права, правову поведінку людей, діяльність правоохоронних органів, власну поведінку [23, с. 87].

У деяких дослідженнях компоненти правової свідомості можуть називатися інакше: наприклад, знання права, ставлення до права, спонукання до виконання правових приписів [20, с. 3]. Ці терміни можна замінити поняттями інформаційного, оцінного й емоційного елементів правосвідомості.

Н. Волковицька в основу визначення елементів правової свідомості кладе три аспекти її аналізу, якими є: а) загальне сприйняття права; б) оцінка права і правової дійсності; в) вольове вираження ставлення до права. Відповідно до цього вона говорить про такі три елементи правової свідомості, як правова онтологія, правова аксіологія та правова праксеологія [2, с. 34].

На наш погляд, правова свідомість, дійсно, має багатокомпонентний характер через те, що в ній відображається сукупність якостей, що притаманні процесам і явищам правової галузі суспільства. Безпосередньо в ній інтегруються певні правові знання, ціннісні та ідеологічні принципи, емоційні і вольові правові настанови, правові традиції і норми, інституційні форми тощо, необхідні для досягнення правових цілей. У її структурі можна виділити такі елементи: раціонально-ідеологічний, емоційно-психологічний та настаново-поведінковий.

Раціонально-ідеологічний елемент правової свідомості становить собою панівні в суспільстві знання і уявлення про різноманітні аспекти правового життя суспільства; правову систему та її певні інститути; механізми державної влади й управління; прийняття правових рішень та їх реалізації. Іншими словами, раціонально-ідеологічною правосвідомістю є стійкі стереотипи правової свідомості в усіх її формах і проявах.

Емоційно-психологічний компонент правової свідомості становлять відчуття і переживання, які мають соціальні суб'єкти у зв'язку з їх участю в правовідносинах і які формуються на основі правових знань та уявлень про норми права, юридичні права й обов'язки, а також законності, правотворчої і правозастосовної діяльності та пов'язані зі сприйняттям і оцінкою правових явищ. До таких відчуттів і переживань можна віднести, наприклад, упевненість в справедливості правових норм, нормативно-правових актів, нетерпіння до їх порушення. Емоційні почуття і психологічні переживання становлять невід'ємний бік правової свідомості й поведінки. Супроводжуючи практично будь-які прояви правової активності суб'єкта і спрямовуючи її на досягнення життєво важливих цілей, емоції і почуття виступають одним із головних елементів механізму регулювання правових стосунків. Розвинута правова свідомість припускає формування в його носіїв стійких стереотипів у галузі емоцій, почуттів і переживань.

Емоційно-психологічний елемент правової свідомості включає в себе також й ірраціональні фактори у свідомості й поведінці людей, які є складними, не завжди піддаються простому причинно-наслідковому поясненню і зумовлюють мотиви людських дій. Такі фактори проявляються у формі правових міфів, які є ніщо інше, як віра людей у те чи те «світле», «прекрасне» правове майбутнє. Як і упередження, правові міфи є, головним чином, продуктом емоційної діяльності людей і спираються на суспільні авторитети. Але, на відміну від упереджень, вони характеризуються відносною тривалістю і продовжують існувати при певних змінах у правовому житті суспільства [25, с. 88–89].

Наведене вище про сутність правових міфів зовсім не означає, що в їх структурі відсутній будь-який раціональний зміст і що їх треба повністю ототожнювати з фальшю. Навпаки, правові міфи досить щільно переплетені з певними знаннями та уявленнями про правову реальність.

Але більш важливою є їх спроможність регулювати правову поведінку людей на основі емоційно-психологічних механізмів.

Вони виступають у ролі своєрідного компенсатора недоліків наукових знань у галузі права. Як відомо, правова наука може забезпечити лише частковий образ правової реальності, що підлягає корекції, виходячи з якого не можна бути абсолютно впевненим у правильності своїх правових дій. Таку впевненість надає правовий міф, який і є ірраціональною

за своєю сутністю абсолютною вірою в досягнення соціальних і передусім правових цілей, що ставляться.

Настаново-поведінковий компонент правосвідомості складають правові настанови й відповідні стереотипи поведінки, які сприяють переведенню уявлень і цінностей у площину практичної реалізації.

У правовій поведінці суб'єктів проявляється реальний зміст їхньої правосвідомості. Унаслідок цього в структурі правосвідомості доцільно виділити поведінкові компоненти, до яких треба віднести правові настанови, які у своїй сукупності становлять ціннісну орієнтацію суб'єктів і готовність до діяльності в галузі правового регулювання.

Правова настанова і правова поведінка існують в органічній єдності, їх стійкі стереотипи є обов'язковим елементом правової свідомості особистості, соціальної групи або суспільства в цілому.

Усі розглянуті елементи правосвідомості відносно самостійні й разом із тим взаємопов'язані, щільно переплітаються, утворюючи специфічну цілісність – правову свідомість. Характер правових знань і уявлень, цінностей і переконань, емоційних станів і психологічних почуттів, позицій і настанов, переважаючих зразків правової поведінки визначають зміст правової свідомості членів суспільства.

Таким чином, правосвідомість є сукупністю правових уявлень, почуттів, переконань, оцінок, що виражають ставлення індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому до права, до поведінки людей у галузі правового регулювання. Вона має складну внутрішню структуру і сенсотвірний характер, тому дозволяє більш повно та об'єктивно пізнати й зрозуміти правову дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байниязов Р. С. Роль правосознания в выработке и реализации государством право-политики [Текст] / Р. С. Байниязов // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 38–47.
2. Волковицька Н. Онтологічний та аксіологічний елементи у сучасній правовій свідомості [Текст] / Н. Волковицька // Юрид. Україна. – 2010. – № 3. – С. 33–38.
3. Вышинский В. Я. Теория судебных доказательств в советском праве [Текст] : учеб. пособие для юрид. вузов / В. Я. Вышинский. – 3-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1950. – 254 с.
4. Гранат Н. Л. Правосознание и правовая культура [Текст] / Н. Л. Гранат // Юрист. – 1998. – № 11–12. – С. 170–181.
5. Гречин А. С. Социология правового сознания [Текст] / А. С. Гречин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 256 с.
6. Дидье Ж. Философский словарь [Текст] / Ж. Дидье. – М. : Междунар. отношения, 2000. – 565 с.
7. Злобин Г. А. Правосознание в советском общенародном государстве [Текст] / Г. А. Злобин. – М. : Наука, 1975. – 186 с.
8. Зырянов М. Ю. К вопросу о месте правосознания среди других форм общественного сознания [Текст] / М. Ю. Зырянов // Вестник Южно-Урал. гос. ун-та. – Серия: Соц.-гуманитарные науки. – 2009. – № 32. – С. 116–120.
9. Ильин И. А. О сущности правосознания [Текст] / И. А. Ильин. – М. : Рагорть, 1993. – 225 с.
10. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Кара-Мурза. – М. : Экспо-Пресс, 2003. – 316 с.
11. Карева М. П. Право и нравственность в социалистическом обществе [Текст] / М. П. Карева. – М. : Политиздат, 1951. – 167 с.
12. Коваль А. Формування та вдосконалення правосвідомості [Текст] / А. Коваль, В. Подоляк // Юрид. газета. – 2006. – № 1(61). – С. 12–14.

13. Коробка В. М. Сучасна правосвідомість слідчих (теоретико-соціологічний аспект) [Текст] / В. М. Коробка, В. В. Пашутін. – Донецьк, 2002. – 256 с.
14. Куприянов А. Библийские корни правосознания россиян // Российская юстиция [Текст] / А. Куприянов. – 1998. – № 1. – С. 57–65.
15. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і правова культура дільничного інспектора міліції : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. В. Макушев. – К., 2004. – 18 с.
16. Никитин В. Б. О структуре правосознания [Текст] / В. Б. Никитин. – Л. : ЛГУ, 1973. – 168 с.
17. Новгородцев П. И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания [Текст] / П. И. Новгородцев. – М. : Раритет, 1995. – 365 с.
18. Окара А. Н. Правосознание – центральная категория философии права И. А. Ильина [Текст] / А. Н. Окара // Государство и право. – 1999. – № 6. – С. 26–35.
19. Правовое воспитание молодёжи / отв. ред. Н. И. Козюбра, В. В. Оксамытный, П. М. Рабинович. – К. : Вища школа, 1985. – 254 с.
20. Ромашов Р. А. Правовая культура и правовой нигилизм в молодёжной среде [Текст] / Р. А. Ромашов // История государства и права. – 2006. – № 2. – С. 2–9.
21. Строгович М. С. Право и правосознание [Текст]: тез. докл. / М. С. Строгович // АН СССР. Ин-т государства и права. – М. : Наука, 1941. – С. 67–72.
22. Стучка П. И. Правоотношение // Энциклопедия государства и права / под ред. П. И. Стучки. — М. : Наука, 1925 – 1926. – Т. 3. – С. 445–446.
23. Суслов В. А. Структура правосознания [Текст] / В. А. Суслов // Правоведение. – 1997. – № 2. – С. 86–98.
24. Теория государства и права [Текст] : учебник / под ред. В. И. Корельского, В. Д. Первилова. – М. : МГУ, 1997. – 391 с.
25. Шаповалов И. А. Некоторые теоретические аспекты формирования российского правосознания [Текст] / И. А. Шаповалов // Государство и право. – 2005. – № 4. – С. 84–105.
26. Юрашевич Н. М. Эволюция понятия правового сознания [Текст] / Н. М. Юрашевич // Известия вузов. Правоведение. – 2004. – № 2. – С. 178–187.
27. Явич Л. С. Общая теория права [Текст] / Л. С. Явич. – Л. : ЛГУ, 1976. – 215 с.

ПРАВОСОЗНАНИЕ: К ТЕОРИИ ВОПРОСА

Клімова Г. П.

В статье исследуется эволюция понятия правосознания, анализируется интерпретация правового сознания в философско-правовых исследованиях, раскрывается структура данного социального феномена.

Ключевые слова: сознание, правовое сознание, структура правосознания, правосознание как система.

LEGAL AWARENESS: THE THEORY OF MATTER

Klimova G. P.

The article investigates the evolution of the concept of justice, the legal interpretation of the analysis of consciousness in the philosophical and legal studies revealed the structure of this social phenomenon.

Keywords: consciousness, the consciousness of the structure of justice, of justice as a system.